

## **ПЕРЕСЕЛЕНСЬКА ПОЛІТИКА РОСІЙСЬКОГО ЦАРИЗМУ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.**

У статті аналізується переселенська політика російського царизму наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. Характеризуються основні законодавчі акти, які стосувалися переселень та наслідки їх появи. Робиться висновок про те, що попри наявність окремих недоліків, притаманних законодавчим актам про переселення, вони стали підґрунтям для Столипінських аграрних перетворень.

**Ключові слова:** аграрне питання, Російська імперія, переселення, переселенське законодавство, селянство.

**Формулювання проблеми.** Кінець ХІХ – початок ХХ століття був позначений активним пошуком з боку державної влади шляхів виходу з кризового стану аграрного сектору економіки країни, у яке він потрапив через сукупність внутрішніх і зовнішніх факторів. Особлива увага була приділена систематизації переселенського законодавства, яке на думку його авторів повинно було впорядкувати міграційні процеси в країні, що після звільнення колишніх поміщицьких селян із кріпосної залежності набирали все більшого розмаху. З одного боку потреби економічного розвитку країни вимагали таких законів, які б забезпечували безперешкодне переміщення по усій території країни робочої сили, з іншого – консервативне дворянство, представники якого були найближчим оточенням царя, намагалися всіляко обмежувати відтік дешевої робочої сили з села у промислові центри та на малозаселені землі окраїн імперії.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Процесам переселення та переселенській політиці Російської імперії початку ХХ ст. присвячено ряд

досліджень. Серед них слід виділити праці В. М. Кабузана [1], А. А. Кауфмана [2], В. А. Степиніна [3], Д. А. Селіхова [4], Г. І. Шмелева [5], М. А. Якименко [6], І. Ямзіна [7], А. П. Яхонтова [8] та ін. Але загалом запропонована тема дослідження залишається відкритою.

**Мета.** Автор запропонованої публікації ставить за мету дослідити переселенську політику російського царизму в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст.

**Виклад основного матеріалу.** Демографічний вибух, який спостерігався тоді у країні, обумовив швидке зростання кількості селян. Існуючих темпів урбанізації було недостатньо для того, щоб зупинити процес аграрного перенаселення в окремих регіонах імперії.

Проте в Росії існували і малозаселені зауральські регіони. Згідно з переписом 1897 р. у Сибіру та на Далекому Сході мешкало лише 5,8 млн. осіб [9, 354]. Порівняно малозаселеною залишалась і територія сучасного Казахстану. Найдалекоглядніші державні діячі Росії наполягали на форсованій колонізації цих територій лояльним населенням.

Ще 8 квітня 1843 р. Сенатом були затверджені «Додаткові правила про переселення малоземельних державних поселян в багатоземельні місця». Згідно з правилами селянам, які прибули на «місце нового проштотування», видавали безоплатну позичку в розмірі 20 руб. сріблом, безкоштовно «будівельний ліс 100 коренів», необхідну кількість дров'яного лісу, насінневого матеріалу, а також землеробські знаряддя, робоча худоба. Селянським господарствам надавалися земельні ділянки по 15 десятин на одного члена сім'ї, звільняли на 8 років від сплати податків і повинностей, чоловіків звільняли від трьох рекрутських наборів. Правила зіграли велику роль в освоєнні Сибіру. До них велика частина переселенців відправлялася за Урал в якості засланців або каторжників [10].

10 червня 1881 р. урядом були створені «Тимчасові правила для переселення», положення яких дещо полегшували становище бажаючих переселитися. Юридично переселенці могли не пред'являти у містах виходу

дозвіл на переселення до інших общин, не сплачувати земські та державні податкові борги. Але фактично за цими правилами, які діяли до 1889 р., задоволено лише 975 клопотань, в той час як щорічно самовільно переселялося до 60 тис. осіб [11, 226].

1 червня 1882 р. з метою прискорення заселення Південно-Усурійського краю були прийняті спеціальні правила про переселення туди за рахунок казни щороку по 250 селянських родин, використовуючи для цього морський шлях від Одеси до Владивостока. У 1880 – 1890-х рр., крім казеннокоштного, здійснювалось і своєкоштне переселення селян на Далекий Схід. Заохоченням до цього було поширення на останніх «Правил для поселення росіян та іноземців в Амурській і Приморській областях» від 26 березня 1861 р., які з деякими уточненнями і доповненнями залишалися чинними до 1901 р. Згідно з ними переселенці назавжди звільнялися від подушного податку і тільки після двадцятирічного строку зобов'язані були платити поземельний податок. Крім того, чоловіки звільнялися від рекрутської повинності протягом 10 наборів. Також новосели діставали змогу володіти наданим їм у користування земельним наділом довічно або придбати його у приватну власність. За наявності групи поселенців з 15 родин селяни одержували суцільний масив землі з розрахунку не більше 100 десятин на кожного домогосподаря.

В 1886 р. до закону були внесені чергові зміни, відповідно до яких новосели повністю звільнялися від сплати недоїмок за податки і викупні платежі, а кожна сім'я мала право на 600 руб. позики з умовою повернення її протягом 33 років. Однак вже через кілька років розмір позики було зменшено до 300 руб. і отримати її міг лише той, хто доведе гостру потребу в ній [2, 145].

Найзначимішим став указ від 13 червня 1889 р. «Про добровільне переселення сільських обивателів і міщан на казенні землі» (Повна назва закону: «О добровольном переселении сельских обывателей и мещан на казенные земли и о порядке перечисления лиц означенных сословий,

переселенных в прежнее время» [12], а саме у Тобольську й Томську губернії, Семиріченську, Акмолінську та Семипалатинську області. Згідно з цим законом, селяни могли переселятися лише за дозволом міністерств внутрішніх справ та державних маєтностей, які визначали наявність вільних ділянок і зіставляли їх з проханнями переселенців, які ті подавали губернаторам. Земля надавалася в постійне користування, про що вказувалося у відповідному земельному акті, де зазначалося також її межі і порядок сплати коштів за користування нею. Наділи не відбиралися та не обкладалися непомірними зборами. Перші три роки селяни повністю звільнялися від державного оподаткування й орендних платежів, наступні три роки сплачувалася лише половина їх встановлених розмірів. До того ж запроваджувалася відстрочка переселенцям від військової повинності на три роки. Мігранти мали право на кредит для закупівлі продуктів і посівного насіння.

Цей закон постійно доповнювався інструкціями Переселенського управління, що уточнювали та спрямовували селянські потоки шляхом формування руху поїздів, встановлення черги їх відправлень, окремо для кожної губернії з поділом відповідних регіонів на шість категорій. Критерієм його були природні характеристики, пов'язані з початком повені, відкриттям навігації на Іртиші й Обі тощо. Переселення відбувалося в основному у лютому, березні та квітні, щоб люди прибували до місця поселення з настанням там весни; в жовтні, листопаді й грудні потік переселенців скорочувався, а згодом терміни від'їздів уточнювалися: з 10 березня по 20 липня. В інструкціях детально також описувалися документи, які селяни повинні були мати аби розраховувати на пільги від держави [13, арк. 6].

15 квітня 1896 р. Державна Рада внесла деякі зміни в Тимчасові правила про переселення. Так, усі борги повністю знімалися з общини і перекладалися на переселенця, який після поселення на новому місці повинен був сплатити їх місцевій адміністрації. Крім того, 7 грудня 1896 р., як тимчасовий захід, окремим селянським сім'ям для пошуку та закріплення

земельної ділянки було дозволено відправляти ходока. Для переїзду йому надавалася позика, а закріплена за ним земельна ділянка зберігалася за сім'єю два роки. Після повернення свідоцтво ходока обмінювалося на прохідні документи для усієї родини. Поряд з цим положенням, у 1897 р. було видано циркуляр, яким уряд забороняв надавати дозвіл на переселення малозабезпеченим сім'ям [11, 227].

У 1896 р. при міністерстві внутрішніх справ було створено спеціальне переселенське управління, яке багато зробило для вивчення районів, призначених для переселень.

Масовий переселенський рух у Далекосхідний край з українських та інших губерній Російської імперії наприкінці ХІХ ст. призвів до того, що 22 червня 1900 р. царський уряд затвердив нові Тимчасові правила для утворення переселенських ділянок в Амурській і Приморській областях. На їх основі з 1 січня 1901 р. замість 100-десятинного наділу родина приїжджих селян могла одержати на кожну душу чоловічої статі не більше 15 десятин придатної землі. Згідно з загальноімперським переселенським законом від 6 червня 1904 р. максимальна норма позик для селян, що переїжджали на Далекий Схід, була зменшена до 200 руб., а в усі інші райони – до 165 руб. на сім'ю [2, 168]. Отже, нові законодавчі акти поставили переселенців ХІХ ст. у привілейоване становище порівняно з новоселами початку ХХ ст.

28 грудня 1902 р. у Полтавському губернському присутствії з доповіддю виступив чиновник для особливих доручень Переселенського управління Ю. Черкесов. Його виступ мав промовисту назву «Про переселення із Полтавської губернії та про деякі зміни переселенського законодавства». Ю. Черкесов свою промову підпорядкував обґрунтуванню однієї наскрізної ідеї – необхідності підпорядкування переселенської справи завданням державної аграрної політики. Останню він розумів як заходи, спрямовані на усунення селянського малоземелля шляхом масового переселення селянської бідноти на територію малозаселених губерній Російської імперії.

Інформація, озвучена чиновником для особливих доручень Переселенського управління, стала відома В. Плеве, а від нього – імператору. Під час виступу Миколи II 15 січня 1903 р. на засіданні комітету Сибірської залізниці окрім іншого, він звернув увагу присутніх на те, що потрібно якомога швидше з'ясувати можливі заходи з розселення малоземельних селян у межах Європейської Росії [14, арк. 288].

В. Плеве доручив розгляд цього питання Особливій нараді О. Стишинського. Результатом діяльності наради став проект озвучений у доповіді Полтавського губернатора М. Урусова. Проектом передбачалося одночасне переселення 50% малоземельних господарів – 337027 осіб обох статей. За підрахунками членів Полтавського губернського присутствія, це б проблему селянського безземелля та малоземелля у губернії вирішило б на 10 – 15 років. За цей період можна було б вжити відповідних заходів для інтенсифікації сільського господарства губернії. Переселення, на переконання Полтавського губернатора, дало б і політичний ефект. М. Урусов вважав: «... лише спрямоване державною владою на досягнення визначених цілей, воно може стати потужним засобом покращення економічного становища селянства ... заспокоєння тривожного становища умів» [15, 3].

Полтавський губернатор закликав обережно підходити до переселення селян, координувати та узгоджувати цей процес із генеральною лінією держави в аграрній політиці. Князь пропонував, не допускаючи негативних моментів, зберегти державну підтримку у переселенні для тих селян, що мали від 3 до 9 десятин землі. Водночас передбачалося не фінансувати трудову міграцію заможніших односельців (більше 9 десятин). Малозаможні селяни, відповідно до проекту, отримували винагороду за повернений в общину наділ. Реалізація цього права для малозаможних селян-переселенців покладалася на Селянський банк [15, 3-4]. Община повернені землі селян-переселенців розподіляла або між безземельними, або малоземельними.

Останні могли отримати надбавку у розмірі не більше 3 десятих [15, 3-4, 22-23].

Проект, озвучений Полтавським губернатором, не викликав серйозних дебатів між членами Особливої наради О. Стишинського. Навпаки було визнано цілковиту його доцільність та необхідність застосування не лише у Полтавській губернії. Новий порядок переселення вирішено було поширити ще на вісім Чорноземних губерній Російської імперії: Київську, Подільську, Харківську, Чернігівську, Воронезьку, Курську, Орловську, Тульську. Це зумовлювалося незадовільним соціально-економічним становищем селянства окреслених територій [15, 7, 15-16].

За ініціативи Миколи II було засновано міжвідомчу Особливу нараду з переселенської справи під головуванням А. Куломзина. У грудні 1903 р. її члени завершили роботу над законопроектом про переселення та пояснювальною запискою до нього [16, арк. 6-74]. 30 січня 1904 р. обидва документи вже розглядалися членами Особливої наради А. Куломзина [17, арк. 190]. Автори записки пояснювали, що недоліки існуючого законодавства про переселення полягали у недостатній узгодженості питань про переселення з вимогами аграрної політики, колонізаційними завданнями держави, малоуспішності переселення як засобу господарського облаштування селян тощо [18, арк. 39 зв.].

Зі змістом проекту було ознайомлено Міністра внутрішніх справ, Міністра фінансів, Міністра землеробства та державного майна 19 лютого 1904 р. Після цього, 10 та 24 квітня 1904 р., його обговорено членами Державної ради. Основні положення доопрацьованого проекту нового переселенського закону зводилися до такого. Безпосередній контроль за переселенськими процесами покладался на відповідні органи державної влади. Розрізнялося два основних види переселення. Перший – з дозволу уряду. У ньому виокремлювалося: а) переселення до Кавказу та Далекого Сходу; б) переселення відповідно до інтересів аграрної політики з густонаселених центральних губерній імперії. Другий – самовільне або

вільне, тобто без дозволу уряду. У такий спосіб ставилася крапка у невинуватій практиці властей повертати самовільних переселенців у місця їхнього попереднього проживання. Фактично законопроектом офіційно визнавався цей вид переселень. Держава припиняла застосовувати каральні санкції стосовно до самовільних переселенців [19, арк. 161].

Державною радою було схвалено норму законопроекту, за якою малоземельні селяни-переселенці, що залишали свій наділ общині, отримували державну винагороду. Водночас не отримала заперечення і та стаття, якою зазначена вище норма не поширювалася на самовільних переселенців. Тобто останні фактично позбавлялися державної фінансової підтримки, так необхідної селянам не лише для переїзду на нове місце, але й для облаштування там нового господарства. Пізніше цей недолік закону 1904 р. буде усунуто Столипінською аграрною реформою. Позики селянським общинам виділялися державою. Їхній термін становив п'ять-шість років. Також визначалися пільги з виплати викупних платежів та поземельного податку для тих громад, які мали намір покращити розміри землекористування.

У частині розмірів компенсації селянам-переселенцям за залишені ними в общині наділи цікавими є міркування П. Семенова. Його пропозиції стосувалися розмірів винагороди. Так, він зауважував, якщо розміри винагороди будуть визначатися на підставі сучасних непомірних цін на землю, то зубожілі селянські общини не зможуть придбати землю селян-переселенців. Вона стане власністю економічно заможних селян – куркулів. У зв'язку з таким розмір винагороди він пропонував визначати відповідно розміру викупних платежів [19, арк. 161]. Але ідеї П. Семенова були відхилені членами Державної ради.

Окрім цього пільги надавалися організованим переселенцям. Зокрема, вони оплачували свій переїзд за заниженими тарифами залізничних перевезень. Тимчасово звільнялися від оплати казенних та мирських зборів. Їм надавалися пільги та розстрочка з виконання податкових недосплат. Діти



організованих селян-переселенців отримали військову відстрочку [19, арк. 161]. Отже, ці моменти були якісно новими як загалом для імперського законодавства, так і для переселенського закону зокрема. У такий спосіб юридично оформлялися державні гарантії селянам у соціальній сфері. Однозначно це заслуговує позитивної оцінки.

У березні 1906 р. з'явилась інструкція «Про порядок застосування закону від 6 червня 1904 р.», яка заохочувала до переселення можливістю отримати кредит та пільги на проїзд залізницею, збільшенням земельного фонду для переселенців у Сибіру та Середній Азії [20, 100].

**Висновки.** Отже, підсумовуючи, констатуємо, що російський уряд приділяв значну увагу переселенській політиці, про що свідчить поява ряду законодавчих актів. Особливо в цьому плані слід відмітити діяльність Особливої наради під головуванням О. Стишинського та Особливої наради А. Куломзина. Ними було розроблено законопроект, який 6 липня 1904 р. набув характеру тимчасових правил із регулювання переселенської політики в Російській імперії. У цьому не можна не бачити позитиву. Обидві комісії розробили закон, за яким уперше у юридичній практиці Російської імперії регламентувався соціальний аспект у житті селян-переселенців. Влада пішла на певну лібералізацію, звівши паспортизацію населення лише до функції посвідчення особи. Також про пом'якшення державної політики у переселенській сфері свідчила відсутність на законодавчому рівні переслідування властями самовільних селян-переселенців. Позитив убачаємо і у тому, що тимчасові правила про переселення узгоджували два вектори внутрішньої політики держави: переселенський та аграрний.

З іншого боку, закон не можна повною мірою визнати як соціально орієнтований, бездоганний. Оскільки, по-перше, самовільні селяни-переселенці не отримували державної фінансової підтримки. По-друге, встановлювався тотальний контроль держави за переселенськими процесами.

Водночас консервативні кола в особі двох означених інституцій продемонстрували здатність до прийняття загалом необхідного закону, зміст

якого стосувався важливого складника державної аграрної політики – переселення. Попри наявність окремих недоліків, пов’язаних із тим, що тимчасові правила і обмежували можливості у переселенні малоземельних селян, він став підґрунтям для Столипінських аграрних перетворень. У такий спосіб, самі такого не очікуючи, консерватори сприяли лібералізації державної аграрної політики у майбутньому.

### Список використаної літератури та джерел

1. Кабузан В.М. Переселення українців у Далекосхідний край в 1850 – 1916 рр. / В.М. Кабузан // Український історичний журнал. – 1971. – №2. – С. 65 – 70.
2. Кауфман. А.А. Переселение и колонизация. / А.А. Кауфман. – СПб., 1905. – 348 с.
3. Степунин В.А. Из истории переселенческой политики самодержавия в начале XX века (Переселенческий закон 6 июня 1904 г.) / В.А. Степунин // История СССР. – 1960. – №5. – С. 161 – 165.
4. Селіхов Д.А. Аграрне законодавство царської Росії в Україні епохи капіталізму (II пол. XIX – поч. XX ст.) / Д.А. Селіхов. – Дис.... к.ю.н. – Х., 2002. – 210 с.
5. Шмелев Г.И. Аграрная политика и аграрные отношения в России в XX веке. / Г.И. Шмелев. – М.: Наука, 2000. – 255 с.
6. Якименко Н.А. Аграрные миграции в России (1861 – 1917 гг.) / Н.А. Якименко // Вопросы истории. – 1983. – № 1. – С. 17-31.
7. Ямзин И. Переселенческое движение в России с момента освобождения крестьян. / И. Ямзин. – К., 1912. – 198 с.
8. Яхонтов А.П. Переселение и колонизация. / А.П. Яхонтов. – Харьков, 1925. – 105 с.
9. Сибирь в составе Российской империи / отв. ред. Л.М. Дамешек, А.В. Ремнев. – М. : Новое литературное обозрение, 2007. – 368 с.

10. Переселенческая политика в Российской империи. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [http://gasur.ru/activity/measures/expo/15\\_02\\_2017.php?clear\\_cache=Y](http://gasur.ru/activity/measures/expo/15_02_2017.php?clear_cache=Y)
11. Горохов С.В. Переселення в Російській імперії: історико-правовий аспект [Електронний ресурс] / С.В. Горохов. – Режим доступу: [file:///C:/Users/User/Downloads/vaau\\_2011\\_2\\_38.pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/vaau_2011_2_38.pdf)
12. Полное собрание законов Российской империи. – Третье собрание. – Санкт-Петербург, 1891. – Т. 9: 1889. – № 6198.
13. ЦДІАК України. – Ф. 442. – Оп. 521. – Спр. 219. – Арк. 6.
14. Російський державний історичний архів (Далі – РДІА). – Ф. 1273. – Оп. 1. – Спр. 83.
15. Журнал совещания, образованного при МВД для обсуждения предложений Полтавского губернского присутствия о переселении малоземельных крестьян из Полтавской губернии. Заседания 3, 6, 10 и 12 марта 1903 г. – СПб., 1903. – 124 с.
16. РДІА. – Ф. 1273. – Оп. 1. – Спр. 433.
17. РДІА. – Ф. 391. – Оп. 1. Спр. 909.
18. РДІА. – Ф. 586. – Оп. 1. Спр. 404.
19. РДІА. – Ф. 1149. – Оп. XIII. – Спр. 94.
20. Проскура Н. Л. Переселення селян з Харківської губернії у роки столипінської аграрної реформи / Н.Л. Проскура // Український історичний журнал. – 1973. – №6. – С.98–105.

### References

1. Kabuzan V.M. (1971) Pereselennia ukraintsiv u Dalekoskhidnyi krai v 1850 – 1916 rr. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, 2, 65-70 (in Ukr.)
2. Kaufman. A.A. (1905). *Pereselenye y kolonyzatsyia*. SPb., 1905 (in Russ.)
3. Степынын V.A. (1960). Yz ystoryu pereselencheskoï polytyky samoderzhavyia v nachale KhKh veka (Pereselencheskyi zakon 6 yunia 1904 h.). *Ystoryia SSSR*, 5, 161-165 (in Russ.)

4. Selikhov D.A. (2002). *Ahrarne zakonodavstvo tsarskoi Rosii v Ukraini epokhy kapitalizmu (II pol. KhIKh – poch. KhKh st.)*. Dys.... k.iu.n. – Kh. (in Ukr.)
5. Shmelev H.Y. (2000). *Ahrarnaia polytyka y ahrarnыe otnosheniya v Rossyy v KhKh veke*. M.: Nauka (in Russ.)
6. Iakymenko N.A. (1983). *Ahrarnыe myhratsyy v Rossyy (1861 – 1917 hh.) Voprosy ystoryy*, 1, 17-31 (in Russ.)
7. Iamzyn Y. (1912). *Pereselencheskoe dvyzhenye v Rossyy s momenta osvobozhdeniia krestian. K.* (in Russ.)
8. Iakhontov A.P. (1925). *Pereselenye y kolonyzatsyiia. Kharkov* (in Russ.)
9. *Sybyr v sostave Rossyiskoi ymperyy* (2007). Otv. red. L.M. Dameshek, A.V. Remnev. M. : Novoe lyteraturnoe obozrenye, (in Russ.)
10. *Pereselencheskaia polytyka v Rossyiskoi ymperyy*. Retrieved from [http://gasur.ru/activity/measures/expo/15\\_02\\_2017.php?clear\\_cache=Y](http://gasur.ru/activity/measures/expo/15_02_2017.php?clear_cache=Y)
11. Horokhov S.V. (2011). *Pereselennia v Rosiiskii imperii: istoryko-pravovyi aspekt*. Retrieved from [file:///C:/Users/User/Downloads/vaau\\_2011\\_2\\_38.pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/vaau_2011_2_38.pdf)
12. *Polnoe sobranie zakonov Rossyiskoi ymperyy. Trete sobranie. Sankt-Peterburh*, 1891. T. 9: 1889. 6198. (in Russ.)
13. TsDIAK Ukrainy. F. 442. Op. 521. Spr. 219. Ark. 6.
14. Russian State Historical Archives (hereinafter – RDIA). F. 1273. Оп. 1. D. 83.
15. *Zhurnal soveshchaniia, obrazovannoho pry MVD dlia obsuzhdeniia predlozhenyi Poltavskoho hubernskoho prysutstviia o pereselenyy malozemelnykh krestian yz Poltavskoi hubernyy. Zasedaniia 3, 6, 10 y 12 marta 1903 h. SPb., 1903.* (in Russ.)
16. RDIA. F. 1273. Оп. 1. D. 433.
17. RDIA. F. 391. Оп. 1. D. 909.
18. RDIA. F. 586. Оп. 1. D. 404.
19. RDIA. F. 1149. Оп. XIII. – D. 94.
20. Proskura N. L. (1973). *Pereselennia selian z Kharkivskoi hubernii u roky stolypinskoi aharnoi reformy. Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, 6, 98-105.

## Abstract

### **Svyaschenko Z.V. The resettlement policy of russian czarism in the second half of the XIX – on the beginning of XX centuries**

At last of the 19th – the beginning of the 20th century was marked by an active search for ways of escaping from the crisis state of the agrarian sector of the country's economy, in which it got through a combination of internal and external factors. Particular attention was paid to the systematization of immigration legislation, which according to its authors had to streamline the migration processes in the country, which, after the liberation of former landlord peasants of serfdom, became increasingly widespread. It is stated that the demographic explosion that was observed in the country caused a rapid increase in the number of peasants. Existing rates of urbanization were not enough to stop the process of agrarian overpopulation in separate regions of the empire. But in Russia there were low population density Ural regions. The territory of modern Kazakhstan remained relatively insignificant. The most far-sighted statesmen of Russia insisted on the forced colonization of these territories by loyal people.

The number of legislative acts dealing with the resettlement of peasants to analyzed. Among them are «Temporary rules for resettlement» (June 10, 1881), which somewhat facilitated the situation of those wishing to resettle. The Edict of June 13, 1889 «On the voluntary resettlement of peasants inhabitants and burghers on state land», according to which the peasants were completely exempted from state taxation and lease payments for the first three years, only the remaining three years were paid only half of their established size. Besides was introduced postponement of migrants from military service for three years. Migrants were entitled to a loan for the purchase of products and sowing seeds.

Considerable attention is paid to the work of the Special Meeting under the chairmanship of A.Stuhsinsky and the Special Meeting of A.Kulomzin. They were developed law project, which on July 6, 1904, acquired the nature of the temporary rules for regulating resettlement policy in the Russian Empire.

This was the law according to which for the first time in the legal practice of the Russian Empire the social aspect was regulated in the life of the peasant postponement.

It is concluded that resettlement policy becomes an integral structural component of the measures of the government of the Russian Empire at last of the 19th and the beginning of the 20th century in the field of agrarian policy.

Nevertheless the existence of certain disadvantages inherent in the legislative acts on resettlement, they became the basis for the Stolypin agrarian reforms. In this method, without waiting for this, the conservatives contributed to the liberalization of the state agricultural policy in the future.

**Key words:** agrarian question, Russian empire, resettlement, resettlement law, peasantry.